

Tommie, een vlinder achter glas

Colofon

ISBN: 978 90 8954 650 0

1e druk 2014

© 2014, Pauline van der Lans

Exemplaren zijn te bestellen via de boekhandel
of rechtstreeks bij de uitgeverij:

Uitgeverij Elikser

Ossekop 4

8911 LE Leeuwarden

www.elikser.nl

Vormgeving binnenwerk: Evelien Veenstra

Vormgeving omslag: Jan Kees Visscher en Wendela de Vries

Foto auteur: Frederique Posthumus Meyjes

Website Pauline van der Lans www.touchthesky.nl

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op wat voor wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en de uitgeverij.

This book may not be reproduced by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the author and the publisher.

Tommie, een vlinder achter glas

Pauline van der Lans

Metamorfose

Vlinder op mijn hand,
in de holte van mijn hand,
in de warmte van mijn hand,
vlinder gaaf,
die zich niet bezeren wil,
om hem te laten vliegen
en gelukkig zijn
in het licht van de zon!

Maar mijn bange wezen
dúrf je niet loslaten:
je bent zo mooi
en het gevaar is overal
in de bonte weelde
van tuinen en bloemen.

Vlinder, die mij vreest
en vasthoudt
met tengere pootjes,
die mij ontvluchten zal
en wegdartelen
in het leven.

Vlinder, die eenmaal
koud en beschadigd
zal hangen onder een blad
in de trieste regen
en mij vergeten zal zijn
als hij gaat sterven.

Je bent niet van mij,
ik kan je slechts geven
wat warmte die je niet wilt
en toch misschien nodig hebt
voor je uitvliegt.
Ga . . .

Ik moet vertrouwen.
Wij moeten beiden
alleen kunnen zijn
met het onbegrijpelijke
waaruit wij zijn.
Mochten wij dit samen
hebben geleerd . . .

Uit: Relicten en Getuigenissen
Joachim

Met dank aan Gerard Schaafsma, Marijke Naezer,
Miep Kuiper-Verkuyl

Een heerlijk kind

Iedereen vond dat ik moest gaan kijken. Het leek alsof ik op een draaiplateau stond en hen om beurten in de ogen keek. Mijn vader, mijn moeder, oom Daan, tante Dit, de huisarts. Ik draaide en draaide. Of de wereld draaide. Er draaide in ieder geval van alles vanaf het moment dat ik uit de les gehaald werd en hoorde dat mijn broertje dood was. De conciërge stond met een briefje in zijn hand in de deuropening van het klaslokaal.

‘Havo 4C?’ vroeg hij, en er steeg gejoel op. Toen hij mij naam noemde, gaf ik Maaïke, die naast mij zat, een duw en zei: ‘Tot zo.’ Er werden dingen geroepen als: schoolplein aanvegen, ha ha, stencilen en nieten. De leraar Frans maande tot rust en ik liep met de zwijgende conciërge mee naar het hoofdgebouw waar oom Daan nerveus stond te roken naast de kopieermachine. Ik voelde mijn hart tekeer gaan want hij zag grauw. Zijn mond bewoog en hij zei iets. De woorden bleven in de lucht hangen terwijl mijn benen onder me vandaan schoten en hij me opving en naar de auto droeg. Daar hielp iemand mij op de achterbank. Een buurman geloof ik. Alles om mij heen draaide. Ik voelde niets. Geen verdriet, geen schrik, geen boosheid. Er was gewoonweg niets en toch bewoog alles. Ik zag de stad door de raampjes aan me voorbij flitsen. De grote gracht waar ik dagelijks langsfietste op weg naar huis. Harmonieuze herfstkleuren. De fontein die feestelijk spoot. Het was oktober en zomers warm. Toen onze straat. Ons huis, de meubels, alles bewoog maar in mij was het stil. Het was rustig en ruim, wat roezig zelfs en loom. Mijn moeder had een bloes met roze en rode rozen aan en zag er uit als altijd. Sterk en opgewekt, met haar haren in een mooi model. Een knappe vrouw die kracht uitstraalde. Ik zag dat ze gehuild had. Ze drukte me tegen zich aan. Ze rook naar parfum en moeder.

‘Het is verschrikkelijk,’ zei ze. ‘Lieverd, het is toch zo verschrikkelijk.’

In de huiskamer zaten mijn vader, oom Daan, tante Dit en de huisarts. Ik zei dat mijn schooltas nog in de klas stond, en dat ik mijn jas vergeten was. En mijn fiets. Wat moest er met mijn fiets? Die stond nog in de stalling op het schoolplein en ik wist niet eens zeker of ik hem op slot had gezet. Ineens voelde dat als een enorm probleem: mijn fiets stond niet op slot en mijn vorige was nog niet zo lang geleden gestolen. Bij dansles was dat. Hij stond gewoon op slot, en toen was hij weg. We hadden de Engelse wals gedaan op “Mull of Kintyre”. De jongen met wie ik danste had zweethanden.

‘Je moet naar Tommie gaan kijken,’ zei tante Dit. ‘Anders krijg je daar later spijt van.’

En ze vertelde dat ze Tommie gewassen had, en zijn bed had verschoond. Ze had hem zijn pyjama aangetrokken.

‘Je hoeft niet bang te zijn,’ zei ze. ‘Hij ligt er rustig bij, het lijkt wel alsof hij slaapt.’

Want zo was het gegaan. Tommie was gaan ’s avonds slapen, en hij was niet meer wakker geworden.

In Tommies kamer was het rustig. Tante Dit stond achter me in de deuropening en door het open raam hoorde ik de merels kwinkeleren alsof het niet uitmaakte dat er net iemand was doodgegaan. Ik zag het opgeruimde bureau, de cassetterecorder met de top 40-bandjes op datum ernaast, de kastdeur met een poster van André van Duin. En Tommie lag in zijn lichtblauwe pyjama in bed. Hij leek inderdaad wel te slapen. Maar ik wist dat hij dood was en dat maakte het kijken wezenlijk anders. Zijn borstkas was breder dan normaal en bewoog niet en hij had een paar lichte bloeduitstortingen in zijn gezicht. Ik wilde hem een duw geven: doe normaal, man! Samen met hem lachen omdat hij zijn adem langer in kon houden dan ik en dat hij dan op mij

afvloog om me in mijn zij te porren. Van beneden zou iemand roepen: jongens, doe eens rustig! Iets weerhield me en ik trok mijn hand terug. Niet aanraken! Dood. Koud. Eng. Toen pas denderde het gedraai van buitenaf ook bij mij naar binnen en het leek wel alsof ik scheurde: iets in mij wat kortgeleden nog één geheel was, spleet ineens in tweeën. Er was leven en er was dood en daar zat niets tussenin. De dood was een onherroepelijk afscheid en ik moest goed naar mijn broertje kijken want anders kreeg ik later spijt. De dood was gevaarlijk en onvoorspelbaar. Je had er als mens niets over te zeggen want de dood maakte geen onderscheid. Als een dief in de nacht nam hij je dierbaren mee. Met een beetje geluk je oude zieke tante, maar het kon ook zo- maar een baby zijn of je kerngezonde broertje van elf. De dood was een akelig woord dat bestond uit vier ronde gaten. Voordat je het wist verdween je in een ervan.

Ik zag zijn schooltas opengeslagen op zijn bureaustoel staan, met zijn agenda in het voorste vak. Op een kleerhanger hing zijn witte bloesje klaar. Ik hoorde dat er een geluid uit mijzelf kwam en Tante Dit zei: kom maar. Samen liepen we naar beneden waar de gesprekken gingen over volgauto's.

In de eerste weken na zijn dood dekte ik steeds per ongeluk ook voor hem de tafel. Als ik in de woonkamer huiswerk zat te maken schrok ik omdat ik een wapperend laken aan de waslijn verwarde met zijn thuiskomst. Broertjes van vriendinnen werden ouder maar Tommie niet. Ik wilde weten wat hij van mijn nieuwe havo-vrienden vond, en of 'The Specials' en 'Madness' hem hadden kunnen bekoren. Sinterklaas was niks aan zonder hem en Kerstmis ook niet. Er ging geen dag voorbij dat ik niet aan hem dacht. Ik wilde aan hem denken, met hem praten, tegen hem praten, maar dat deed ik niet. Hij was er gewoon niet meer, dus ik kon ook maar beter niet meer aan hem denken. Niet alleen ik was verscheurd, ook de tijd. Er was de tijd van voor, en

van na 10 oktober 1979. Alle gebeurtenissen lieerde ik aan die datum, aan dat jaartal. Niet meer weten hoe zijn stem klonk, zijn geur vervaagd. Hoe zagen zijn nagels eruit, hoe poetste hij zijn tanden? Had hij André van Duin nog steeds zo leuk gevonden? Met gemak had hij het vwo aangekund, daarna wellicht iets technisch of iets met muziek. Geen huisdieren, want daar was hij allergisch voor. Een vriendinnetje? Of misschien een vriend? Een leven zonder hem, elke dag dacht ik dat het niet erger kon en dan kon dat toch.

We scheelden viereneenhalf jaar, Tommie en ik. En ik weet nog dat ik in onze flat in Den Haag wakker werd van zijn geboortegehuil. Luid en krachtig van binnenuit. Een oerklank. Ook toen hij groter werd huilde hij veel en vaak, en iedereen vond hem lastig. Ze noemden hem een moeilijk kind, omdat hij op de kleuterschool weigerde naar de juffrouw te luisteren en volledig zijn eigen gang ging. Hij had geen vriendjes en wilde geen verjaardagsfeestjes voor klasgenoten geven. Als we met de familie gingen wandelen dan bleef hij midden in het bos stilstaan en sprak en bewoog niet meer. Tijdens logeerpartijen sloot hij zichzelf op in zijn kamer. En ook nu nog, meer dan dertig jaar later, is er altijd wel iemand die herinneringen ophaalt en het dan weer zegt: 'Wat was Tommie toch een moeilijk kind.'

Er vallen termen als Asperger, autismspectrumstoornis of PDD-NOS. En dan denk ik: wat maakt het uit hoe het heet? Tommie is dood en kan zich niet meer verdedigen. En hoe kun je dat zeggen? Niets weten jullie van hem, van ons, van vroeger. Jullie kennen hem niet zoals ik hem gekend heb. Jullie weten niets. Hoe kun je dat zeggen? En dan zou ik willen dat ik mooi kon schilderen zodat ik hem in kleuren kon vangen. Radslagen makend in de tuin van oom Daan. Dan zou ik willen dat ik een op en top vitaal en levenslustig kind uit steen kon hakken. In een kunstwerk zou ik de tijd laten stollen en hem levend houden, zo-

dat iedereen kon zien wat een bijzonder kind hij was. Leuk, slim, eigenwijs, humoristisch en intelligent. Ik zou een liefdevol portret van hem schilderen. Een krachtig oerbeeld van hem maken. Ik kan niet schilderen of beeldhouwen. Maar ik kan wel schrijven. Ik kan schrijven hoe ik hem mis, mijn fantastische broertje van wie ik zoveel hield. Ik kan schrijven wat de wereld mist, aan Tommies eigenzinnigheid, zijn rijke fantasie en woordgrappen. Hij had een eigen wil, een eigen wereld, een eigen manier van denken. Dat klopt. En misschien past daar wel een wetenschappelijke kwalificatie bij. Maar hij was geen moeilijk kind. Ik weet hoe hij opbloeide toen er een periode in ons leven aanbrak waarin hij op waarde geschat werd, en mocht zijn wie hij was. En over die periode heb ik een boek geschreven.

De eerste versie van het manuscript is aan tante Dit voorgelezen in de dagen voordat zij overleed. Op 10 oktober 1979 waste en verzorgde zij Tommies dode lichaam, en 35 jaar later begeleidde zijn levensverhaal haar toen zij stierf. De laatste keer dat ik haar sprak vatte zij precies samen wat ik wil zeggen: 'Ach, die Tommie was toch zo'n heerlijk kind. Met zijn gekke invallen en rare fratsen.'

Daarom schreef ik dit eerbetoon. Voor mijn broertje Tommie, die nooit vergeten mag worden.

Pauline van der Lans
April 2014

Zutphen, 7 oktober 1976

Lieve tante Agaath,

Het gaat op school heel goed. Het heeft opierendag ontzettend hard geregent. Een jongen uit mijn klas kwam doornat op school. Ik heb hem achterop naar (na schooltijd) huis gebracht. Hij was me erg dankbaar en zei met een bibberende stem: Ddddank jje wwel Ttttom!

De foto's van het trouwen zijn heel erg leuk!

Oom Pieter heeft glanzende foto's die erg mooi zijn.

Eelko heeft foto's die mat afgedrukt zijn.

Hij had het met oom Daans fototoestel gedaan.

We hebben de foto's van tante Jot en oom Pieter cadeau gekregen. Wat aardig van ze hè?

Je moet maar eens bij ons in Zutphen komen kijken, en de foto's zien, en een hapje eten!

Ook hoop ik, om weer eens gauw bij jou in Oostvoorne te komen.

Nu stop ik maar. Tot ziens!

Daag!

Aju paraplu!

Hartelijke groeten van Tommie

Nochtans

Het huis van tante Dit is omringd door loofbomen met een groot gazon erachter. Binnen ademt het dezelfde sfeer als oom Daans huis, dat nu ook van ons is. Net zoals hij houdt tante Dit van planten en van spulletjes die een geschiedenis met zich meedragen. Het is er ordelijker dan bij oom Daan en de meubels zijn minder oud en minder sleets. Misschien is het wel de sfeer van het oude Indië dat beide huizen bindt: de kleuren en geuren zo anders dan wij gewend zijn. Afgezien van een enkele gebatikte doek, een foto van het ouderlijk huis op Tomohon en de lichte geur van ketoembar is er ogenschijnlijk niet zo veel Indisch aan het huis, maar het is het weten, het voelen. Het zit in de rollende r waarmee oom Daan en zij met elkaar praten. Het zit in het kassian en adoe seg. Het zit in het onuitgesproken tempo doeloe. Net zoals bij ons ruikt het niet alleen naar Indische kruiden, maar ook hangt er de geur van de zon. Alsof het huis onafgebroken op natuurlijke wijze verwarmd wordt.

Tommie en ik nemen plaats op een donkerblauw tweezitsbankje en kijken de woonkamer rond. Het bureau met gesorteerde correspondentie, en ingelijste foto's van gestorven familieleden: een portret van oom Jaap, een van tante Hetty en vergeelde zwart-witprentjes van de ouders van oom Daan en tante Dit, die wij opa en oma Verkuyl noemen, ook al zijn het niet onze grootouders en hebben wij hen nooit gekend. Bij het raam staat een boekenmolen met romans van Olaf J. de Landell en het verzameld werk van Maria Dermoût en Beb Vuyk. Aan de muur een getekend portret van Eelco als kleine jongen, die toen al de trekken had van de volwassen man die hij nu is. Ernaast hangt één woord gevangen in een sierlijst: NOCHTANS.

Tante Dit schenkt de thee door een zeeffe in onze kopjes. Damp kringelt omhoog en geurt geparfumeerd maar ook weer

niet. Op een gebaksschoteltje ligt voor elk van ons een schijfje zelfgebakken cake en bij het tweede kopje krijgen we een bonbon van een schaalpje uit de kast.

Als oom Daan ons vertrek aankondigt, vraagt Tommie wat ik eigenlijk ook wil vragen.

‘Wat betekent dat?’ Hij wijst naar het ingelijste woord. ‘Wat betekent NOCHTANS?’

Oom Daan en tante Dit wagen zich beurtelings aan een uitleg, waarbij we tante Dit het beste kunnen volgen. Het heeft met diverse Bijbelteksten te maken. Het woord komt in allerhande psalmen, liedteksten en evangeliën voor.

‘Maar ik baseer mij het liefst op Johannes 16 vers 32,’ zegt tante Dit. “En nochtans ben Ik niet alleen; want de Vader is met Mij.”

Ze leunt wat voorover en wij zien hoeveel ze op oom Daan lijkt.

‘En toch,’ zegt ze. ‘Wat er ook gebeurt in je leven en hoe elendig je je ook voelt, hoe eenzaam je ook bent: en toch ben je niet alleen.’

Ze glimlacht en knikt.

‘Want God is bij je. Die draagt je in de palm van zijn hand.’

Oom Daan drukt zijn sigaret uit.

‘Welke psalm is dat ook al weer?’ vraagt hij en hij neuriet wat.

‘Psalm 22,’ zegt tante Dit en ze valt hem bij.

‘k Erken nochtans, Gij, Gij zijt heilig, Heer.’

Oude stemmen. Die van tante Dit kraakt een beetje. We snappen niet waar het over gaat, de logica ontgaat ons. Maar er zit iets in de woorden die de zonverwarmde kamer vullen, omringd door ketoembar en earl grey. Er zit iets in de stemmen van oom Daan en tante Dit, die vaag Indisch klinken en hun gedeelde verleden als een verzameld werk met zich meedragen. Er zit iets in de foto’s van de gestorvenen en in de stukgelezen boeken in de kast. En dat zij samen zo zingen dat er een Gij is die je draagt,

ook als je denkt dat iedereen je in de steek gelaten heeft. Dat zij samen, ondanks alles wat er altijd gebeurde, hoe plotseling en onaangekondigd ook, 'en toch' kunnen zingen. En toch ben ik niet alleen. Daardoor snappen wij waar het over gaat. Daardoor krijgt NOCHTANS betekenis voor ons. Nestelt het zich in ons zonder dat we het doorhebben.

